

- 5.9.2. [10.01.03] АДАБИЁТИ ХАЛҚҲОИ ҶАҲОН
(АДАБИЁТИ ФОРС-ТОҶИК)
5.9.2. [10.01.03] ЛИТЕРАТУРА НАРОДОВ МИРА
(ПЕРСИДСКО-ТАДЖИКСКАЯ ЛИТЕРАТУРА)
5.9.2. [10.01.03] LITERATURE OF THE PEOPLES OF THE WORLD
(PERSIAN- TAJIK LITERATUREY)

ТДУ 83.3

DOI:10.24412-2077-4990-2024-279-195-203

**ТАКРОР ДАР ДЕВОНИ
СОИБИ ТАБРЕЗӢ**

Ӯрунова Мавҷуда Рустамовна, н.и.ф.,
дотсенти кафедраи адабиёти классикии тоҷики
МДТ «ДДХ ба номи акад.Б.Гафуров»
(Тоҷикистон, Хучанд)

**ПОВТОРЫ В ДИВАНЕ
САИБИ ТАБРЕЗИ**

Урунова Мавҷуда Рустамовна, к.ф.н., доцент
кафедры таджикской классической литературы
ГООУ «ХГУ имени акад.Б. Гафурова»
(Таджикистан, Худжанд)

**REPETITIONS IN SAIBI
TABREZI'S DEVAN**

Urunova Mavjuda Rustamovna, Candidate of
Philological Sciences, Associate Professor of the
Department of Tajik Classical Literature, SEI
"KhSU named after acad.B. Ghafurov" (Tajikistan,
Khujand), **E-mail:** umavchuda@mail.ru

Калидвожаҳо: Соиби Табрезӣ, девон, ғазалиёт, такрори алфозу иборот ва мисраву абёт, ҷуфтҳои тасвирсоз, мазмунсозиву маъниофаринӣ

Дар мақола оид ба яке аз мушаххасоти сабки фардии Соиби Табрезӣ – такрор маълумот фароҳам оварда шудааст. Муаллифи мақола аз баррасиву таҳлили девони Соиби Табрезӣ ба чунин натиҷа расидааст, ки ин суҳанвари маънигаро дар ғазалиёти хеш бисёр калимаву ибораҳои шоиронаро ба такрор истифода карда, ба дарёфти мазмуну матолиби тоза дастёб гардидааст. Дар қисме аз ғазалҳои шоир мисраву байтҳо айнан ва ё бо тағйироти ҷузъӣ муқарраран зикр шуда, барои ифодаи мазмунини мухталиф хизмат кардаанд. Муаллиф, ҳамчунин таъкид менамояд, ки такрори ҷуфтҳои тасвирсоз дар девони Соиби Табрезӣ басомади зиёд дошта, барои тасдиқи андешаҳои мухталифмазмунӣ суҳанвар нақш бозидаанд.

Ключевые слова: Саиби Табрези, диван, ғазалият, повторение слов и словосочетаний, строф и бейтов, парные образы, повторение мыслосложений

В статье представлена информация об одной из особенностей личного стиля Саиби Табрези – повторении. На основании обзора и анализа дивана Саиби Табрези автор статьи пришел к выводу, что этот поэт неоднократно использовал в своих газелях множество поэтических слов и фраз, которые находили новое содержание. В некоторых газелях поэта строфы и бейты часто упоминаются дословно или с частичными изменениями и служат для выражения разных тем. Автор также подчеркивает, что повторение образных пар очень часто встречается в диване Саиби Табрези и они сыграли роль в подтверждении разных мнений поэта.

Key words: Saibi Tabrezi, devan, ghazaliyat, repetition of words and phrases, stanzas and beits, paired images, mental repetition.

The article provides information about one of the features of Saibi Tabrezi's personal style - repetition. Based on the review and analysis of Saibi Tabrezi's divan, the author of the article came to the conclusion that this poet repeatedly used many poetic words and phrases in his ghazals and found new content. In some of the poet's ghazals, stanzas and beytis are often mentioned verbatim or with partial changes and serve to express different themes. The author also emphasizes that the repetition of figurative pairs is very common in Saibi Tabrezi's diwan and they played a role in confirming the poet's different opinions.

Соиби Табрезӣ аз пурмахсултарин шоирони ғазалсарои садаи XII-ум ба ҳисоб рафта, муаллифони сарчашмаҳои адабӣ таъдоди абёти ӯро аз 120 то 200 ҳазор байт муайян кардаанд [2]. Муҳаммади Қаҳрамон қомилтарин девони Соиби Табрезиро таҳия намудааст, ки дар он 7015 ғазал ҷой дода шудааст. Нахустин мушоҳидаву бардоште, ки аз баррасиву таҳлили ғазалиёти суҳанвар ҳосил намудем, ин такрори суратҳои мухталиф аст, ки аз калима оғоз гардида, то мисраву байт тул мекашанд ва дар ин хусус дар таҳқиқоти донишмандони адабпажӯх ишораҳо рафтааст [8, с.6-13]. Зоҳиран, сабаби такрор ҳаҷми зиёди ашъор маҳсуб мешавад, вале чун амиқтар андеша менамоем, мусаллам мегардад, ки мавқеи устувор доштани қисмати умдаи мотивҳои шеърӣ, мисли гавҳару садаф, ҳумову устухон, гулу булбул... ва

иртиботи отифии шоир ба баъзе аз алфозу иборот, шабеҳи оина, доғ, нафас, занчир, қуллоб, дуболо..., насими Миср, гавҳари ятим, саҳрои қаноат, кӯҳи тамкин, коми наҳанг, тухми сӯхта... сабаби такрори онҳо мешавад. Соиби Табрезӣ “бо тарфандҳое, ки дар остин дорад, пайваста дар талош аст, то дунёи мукаррари шеърҳои худро дар чаҳми бинандагонаш тоза ва нав гардонад ва шакли ҷадида ба он бибахшад” [8, с.172].

Афзудан ҷои аст, ки дар назари аввал такрор аз нигоҳи ҳунари шоирӣ нуқсу камбудӣ маҳсуб меёбад, вале таҳлили ғазалиёти Соиби Табрезӣ собит месозад, ки такрор аз ҷумлаи шохисаҳои сабки фардии шоир маҳсуб меёбад. “Басомади баъзе аз такрорҳо, масалан, такрори баъзе аз калимаҳо ва ё дигар аносири созандаи шеър, ба мо иҷоза медиҳанд, ки онҳоро ҷузъи вежагии сабки шеъри ӯ ба ҳисоб биёварем” [8, с.172]. Ба ин хусусияти ашъораш ҳуди суҳанвар ишораи сарҳ дорад. Чунончи:

Ҳаст дилҷастар аз қанди мукаррар, Соиб,

Сухани тӯтии мо гарчи мукаррар гардид [3, с.1758-4].

Баррасиву таҳлили ғазалиёти Соиби Табрезӣ ба мо имконият фароҳам овард, ки шаклҳои такрорро дар ғазалиёти суҳанвар ба тариқи зайл дастабандӣ намоем:

- 1) Такрори як калима ё як таркиби ҳос;
- 2) Такрори як мисраи комил;
- 3) Такрори як байти комил;
- 4) Такрори як дарунмои мушаххас;
- 5) Такрори тимсолоти ҷуфт.

Пеш аз он ки такрори як калима ё як таркиби ҳосро дар ашъори Соиби Табрезӣ тавзеҳ диҳем, ёдовар бояд шуд, ки доираи қорбурди калимот нисбат ба сабкиҳои пешин дар сабки ҳиндӣ фарохтар аст. Ба ибораи дигар, шоирони сабки ҳиндӣ алфози бештареро дар мазмунсозиву маъниофаринӣ дар ихтиёри худ доранд, чунки онҳо байни вожаҳои адабиву ғайриадабӣ, яъне омиёна сарҳад намегуздоранд. Бинобар ин, намояндагони сабки ҳиндӣ, аз ҷумла Соиб, дар баёни андешаҳои гуногунтарҳи ҳеш вақте зарурати қорбасти ягон калимаи омиёнаро ҳис менамояд, беихтиёр аз он суд меҷӯяд ва дар шеъраш истифода менамояд. Афзудан ҷои аст, ки ин хусусиятро дар ашъори намояндагони сабкиҳои дигар низ метавон мушоҳида кард. Масалан, Ҳоҷа Камол дар ғазалиёти худ аз калимоти “ишқ”, “дил”, “чаҳм”, “ашқ”, “сарв”, “сағ”... истифодаи зиёд дорад [9, с.18; с. 21-22]. Вале дар шеъри шуарои сабки ҳиндӣ, ҳоса ғазалиёти Соиб, ин хусусият хеле барҷаста тазоҳур ёфта, дар он қорғирӣ аз алфози омиёна вусъат ёфтааст. Чунончи, шоир дар ин байт калимаи “мелесад”-ро басо ҳунармандона истифода менамояд:

Ҳизр мелесад замин ин ҷову мо аз содагӣ,

Бахти ҳоболударо ҷандон ки наштад мезанем [3, с.2653-5].

Дар байти дигар бошад калимаи “мулоим”-ро, ки ҳоси муҳовараи мардум буда, муродифи лафзи “наҳм” аст, дар мисраи маъқул барои баёни андешаи иҷтимоии ҳеш басо моҳирона қорбасти кардааст, дар мисраи дуюм бошад, муродифи он “наҳм” истифода шудааст:

Ман мулоим қардам аз оҳ осмони саҳтро,

Наҳм аз оташ метавон қардан қамони саҳтро [17, с.22].

Мавлоно Соиб низ мисли суҳанварони пешин ба як қатор калимоти марбути ишқу ирфон ва иҷтимоӣ алоқа дошта бошад ҳам, вале бо тақозои сабки адабиёти давр ва услуби ниғориши ҳеш хеле калимаҳои дар ашъораш истифода кардааст, ки нақши вофир дар мазмунсозиву маъниофаринӣ доранд. Калимаҳои шамшер, занчир, ҳиммат, ҳасрат, нафас, шикаст ва ҳоказо дар ашъори Соиб мукарраран қорбасти гардида, дар баёни андешаҳои муҳталифмазмунӣ суҳанвар хидмат намудаанд. Аз нахустғазали девони Мавлоно Соиб, ки бо матлаи

Агар на мадди бисмиллаҳ будӣ тоҷи унвонҳо,

Нагашти то қиёмат навхати шероза, девонҳо [3, с.3-1].

оғоз мегардад, метавон бо алфозу таркибҳои ҳосе дучор омад, ки дар як ғазал такроран дар маънибандӣ хизмат кардаанд. Чунончи, дар ин ғазал калимаҳои “Қаъба”, “саҳро”, “гулистон” ва “хушк” мукарраран зикр гардида, ҷи дар алоҳидагӣ ва ҷи дар таркиби ибора дар хизмати суҳанвар қарор гирифтаанд. Масалан, дар байти дуюм дар як мисраи вожаи “Қаъба” ду бор омада, мавриди аввал, ба маънии аслӣ, номи маконро ифода менамояд, мавриди дуюм дар таркиби ибора - “қаъбаи дил”, маҷозан, ҷои азизу муқаддасро ифода кардааст:

*На танҳо Каъба сахроест, дорад каъбаи дил ҳам,
Ба гирди хештан аз вусъати машираб биёбонҳо [3, с.3-1].*

Дар байти болой калимаи “сахро” ба маънии асли истифода шудааст, вале ин калима дар байти панҷум дар дохили ибора бори дигар истифода шуда, бадеияти мисраъро таъмин сохтааст:

*Ҳаёти ҷовидон хоҳӣ ба сахрои қаноат рав,
Ки дорад ёди ҳар мӯре дар он водӣ Сулаймонҳо [3, с.3-1].*

“Сахрои қаноат” дар ин байт маҷозан ба маънии қаноатпешагист.

Дар байти шашум суханвар ифодаи бадеии “гулистони сухан”-ро ба кор бурдааст:

*Гулистони суханро тозарӯ дорад лаби хушк,
Кӣ ҷуз ман мерасонад дар сафоли хушк райҳонро? [3, с.3/1].*

Байт мазмуни ифтихорӣ дошта, дар он ду калима – “гулистон” ва “хушк” дафъатан корбаст шудааст. Дар мисраи аввал шоир таъкид бар он дорад, ки маҳз туфайли “лаби хушк”-аш, ки аз сухани дилу зӯри фикр аст, “гулистони сухан”-олами шеърро “тозарӯ”-зебо гардондааст. Дар мисраи дуюм бошад калимаи “хушк” дар таркиби ибори “сафоли хушк”-олами шеъри то Соиб омадааст. Соиб тариқи таҷоҳули ориф ишора ба шеъри тари худ, ки бо шеваи тоза гуфта шудааст, ишора дорад. Ҳамин мазмун дар мақтаи ғазал боз ҳам вусъат гирифтааст ва шоир дар он боз ҳам бо истифода аз калимаи “гулистон” дар шакли чамъ мазмуни баланди ифтихорию пайрезӣ намудааст. Чунончи:

*Чунон аз фикри Соиб шӯр афтодаст дар олам,
Ки мургон ин сухан доранд бо ҳам дар гулистонҳо [3, с.1-3].*

Афзудан ҷои аст, ки дар ин байтҳо калимаҳои “Каъба”, “сахро”, “гулистон” ва “хушк” асосан дар таркиби ибораҳо такроран истифода шуда, сабабгори тавлиди ифодаҳои бадеӣ гардидаанд ва афкори шоирро перояи бадеӣ бахшидаанд.

Соиби Табрзӣ ифодаву таркибҳои ҳосе низ дорад, ки дар ғазалҳои ба тақрор корбаст шуда, дар пайрезии мазмуну маониву тоза хизмат намудаанд. Чунончи дар байтҳои зерин ифодаи бадеии “насиби Миср”:

*Нест дар роҳи насими Миср, Соиб, чашии мо,
Мо ба Канъон Юсуфи гумгаштаи худ ҷустаем [3, с.2626-5].*

Ҷои дигар фармояд:

*Насими Миср куҷо ёди ман кунад, Соиб?
Чунин ки ман зи диёру зи ёр навмедам [3, с.2767-5].*

Агар дар байти аввал аз “насиби Миср” бениз будани қадрамони лирикӣ таъкид шуда бошад, дар байти дуюм дастнарасии он сабабгори тавлиди мазмуни нав гардидааст. Дар байти зерин бошад чунин нигоштааст:

*Аз гиребонаи насими Миср сар берун кунад,
Дидаи ҳар кас ки чун дастор бошад субҳдам [3, с.2588-5].*

Дар ин байт “насиби Миср” мавриди тавсифи шоир қарор гирифтааст ва дар баёни андешаи ҳикамии ӯ хизмат кардааст.

Дар ғазалиёти суханвар ифодаи “туҳми сӯхта” низ муқарран зикр гардида, афкору андешаҳои гуногунтарӣ шоирро ифода кардаанд, ки абёти зерин намунаи онҳоянд:

*Гар аз баҳор сабз шавад туҳми сӯхтаам,
Ояд бурун ситораи хол аз вуболи хат [3, с.2465-5].*

Дар ғазали дигар фармудааст:

*Баҳор тоза кунад доғи туҳми сӯхтаро,
Димоғи сӯхтаро аз висоли ёр чӣ ҳаз? [3, с.2466-5].*

Баррасӣ ва таҳлили девони ғазалиёти Мавлоно Соиби Табрзӣ ба мо имконият фароҳам овард, ки санадҳои зиёдеро дар мавриди тақрори калимоту таркибҳои ҳоси шоирона ба даст оварда бошем, вале зикри яқояки онҳо аз имкон берун аст.

Тақрори як мисраъ низ дар ғазалҳои Соиби Табрзӣ басомади зиёд дорад. Ҳаҷми бузурги ғазалиёт сабабгори муқарраран зикр гардидани мисраъҳои ҷудогона гардидааст. Мавқеи тақрори мисраъҳо дар ғазалиёти шоир муҳталиф буда, гоҳе мисраи яқум ё дуҷуми матлаъ дар байти дуюм ё сеюм ва панҷуму шашуми ғазал тақроран омада, дар ифодаи матолиби наздик ва ё муҳталифмазмуни суханвар хизмат менамоянд. Чунончи, дар ғазалҳои 64 ва 65 як мисраъ айнан тақрор омадаанд ва мазмуни умумии байтҳо низ ҳама наздик буда, танҳо дар мазмуни мисраъҳои аввал тағйирот ба назар мерасанд:

*Чӯи шир аз қудрати Фарҳод мебахшад хабар,
Метавон дар захм дидан ҷавҳари шамшерро [3, с.35-1].*

Дар ғазали дигар:

*Ҳолати Фарҳоду кораи равшан аст аз чӯи шир,
Метавон дар захм дидан ҷавҳари шамшерро [3, с.35-1].*

Ё худ мисраи “Бар Халилulloҳ оташ сунбулу райҳон шавад” дар ду ғазал муқарраран омада, барои ифодаи ду матлаб тариқи тамсил истифода гардидааст:

Дар ғазали якум:

*Нест аҳли ишкро андешае аз дарду доғ,
Бар Халилulloҳ оташ сунбулу райҳон шавад [3, с.2306-3].*

Дар ғазали дуюм:

*Ишқи оламсӯро таслим созад меҳрубон,
Бар Халилulloҳ оташ сунбулу райҳон шавад [3, с.2307-3].*

Ё худ мисраи “Дар парихонаи мо ҷуғду ҳумо мегардад” дар як ғазал бо матлаи

*Уқда чун вақт расад уқдакушо мегардад,
Ғунча мамнун абас аз боди сабо мегардад [3, с.1587/4].*

дар ду байти баъд аз матлаъ тақроран зикр шуда, дар тавсеаи матлаби суҳанвар хизмат намудааст. Чунончи:

*Занг равшангари оинаи мо мегардад,
Дар парихонаи мо ҷуғду ҳумо мегардад [3, с.1587-4].*

Дар байти сеюм омада:

*Дурд соф аз дили хушмаишрабӣ мегардад,
Дар парихонаи мо ҷуғду ҳумо мегардад [3, с.1587-4].*

Тақрори мисраёро дар ғазалиёти суҳанвар ба қасрат дучор омадем. Ин тақрорҳо заъфи шеърӣ шоир набуда, балки дар мавридҳои мухталиф, яъне барои собит сохтани андешаҳои гуногунтарҳи ӯ қорбаст гардидаанд. Суҳанвар, баъзан, барои парҳез аз тақрори мисраёҳо ҷузъҳои онро иваз намудааст. Чунончи, дар ғазали 5238-ум:

*Эй насими марғ, бо боди хазон ҳамроҳ бош,
Андалеби мо надорад тоқати ҳичрони гул [3, с.2525-5].*

Дар ғазали 5239-ум омада:

*Андалеби мо надорад тоби истиғнои гул,
Мешавад дасту дили мо сард аз сармои гул [3, с.2525-5].*

Дар қисме аз ғазалҳо як мисраъ пайҳам дар матлаъ ва байти баъд аз матлаъ бо каме тағйироти лафзӣ муқарраран омадаанд. Чунончи, дар ғазали 3261-ум:

*Сухани ишқ муҳол аст муқаррар гардад,
Баҳр дар ҳар нафасе олами дигар гардад.
Сухани ишқ ба тақрор надорад ҳоҷат,
Кай тижӣ ҳавсалаи баҳр зи ғавҳар гардад [3, с.1578-4].*

Тақрори байтро низ дар ғазалиёти Соибӣ Табрешӣ мушоҳида кардем. Чунончи, ин байти матлаъ дар ду ғазал тақроран зикр гардидааст. Дар ғазали 3286-ум омадааст:

*Гар чунин хун дил аз он турраи мушкин гардад,
Шонаро даст дар он зулфи нигорин гардад.
Монеи шӯҳии он ҷашм нашуд пардаи ҳоб,
Барқ дар абр муҳол аст батамкин гардад... [3, с.1587-4].*

Дар ғазали 3287-ум омадааст:

*Гар чунин хун дил аз он турраи мушкин гардад,
Шонаро даст дар он зулфи нигорин гардад.
Кори оишқ кунад сурате охир пайдо,
Тешии Кӯҳкан оинаи Ширин гардад... [3, с.1587-4].*

Ё худ дар ғазали 2562-юм байти “Хун, ҳинои ид бошад қуштағони ишқро, Шамъ бечо гиря бар ҳоки шаҳидон мекунад” омадааст:

*Умрро кӯтаҳ нафасҳои парешон мекунад,
Хатми Қуръонро варақгардонӣ осон мекунад.
Хун, ҳинои ид бошад қуштағони ишқро,
Шамъ бечо гиря бар ҳоки шаҳидон мекунад... [3, с.1254/3].*

Дар ғазали 2563-юм низ ин байтро меҳонем:

*Нафсро мутлақинон ризқи фаровон мекунад,
Тавсани саркаш чу майдон ёфт тўфон мекунад...
Хун, ҳинои ид бошад куштағони ишқро,
Шамъ бечо гиря бар хоки шаҳидон мекунад [3, с.1255-3].*

Афзудан ҷоиз аст, ки нисбат ба тақрори калимоту ифодаву таркиботи ҳос ва мисраъҳои алоҳида, тақрори байт кам ба назар мерасад. Аммо метавон бо бисёр байтҳои бархӯрд кард, ки дар онҳо ивази як-ду калима мушоҳида мегардад. Ҷунончи, дар ғазали 2487-ум омадааст:

*Қўтаҳандешон, ки дил бар қасри давлат бастаанд,
Дастӣ худ чун мавҷ бар дӯши ҳубоб афкандаанд [3, с.1221-3].*

Дар ғазали 2488-ум низ меҳонем:

*Содалавҳоне, ки дил бар қасри давлат бастаанд,
Дастӣ худ чун мавҷ бар дӯши ҳубоб афкандаанд [3, с.1222-3].*

Аз таҳлили ин қабил тақрорҳо дар девони шоир метавон чунин натиҷа гирифт, ки Мавлоно Соиби Табрэӣ барои роҳ надодан ба тақрор дар байтҳои муқарраран зикрӣфта калимаву ибораҳо ва ё мотивҳои шеърро иваз намудааст. Ҷунончи, дар намунаҳои боло ба ҷои вожаи “қўтаҳандешон” – қўтоҳназарон лафзи “содалавҳон” – нодонон истифода шудааст.

Дар шеъри Мавлоно Соиби Табрэӣ бо гурӯҳи дарунмояҳои мушаххас метавон дучор гардид, ки ҳамвора дар меҳвари андешаҳои шоиронаи суҳанвар ҷарх мезананд ва барои нишон додани шабеҳу назир, исботи андеша ва намоиши иллат хизмат намудаанд. “Дарунмоя ба иборате ҳамон муҳтаво ва мазмунӣ шеъре аст” [8, с.179-180]. Дар фарҳанги истилоҳоти адабӣ зайли дарунмоя омадааст: “Ташиқшуда аз дарун ба маънии дохилу миён ба изофаи моя ба маънии асли ҳар чиз; масдари асос. Ва дар маҷмӯъ “дарунмоя” ба маънии асли дарунии ҳар чиз аст. Мазмун низ дар луғат ба маънии дар миён гирифташуда ва он ҷӣ аз калому иборат мафҳум шавад, мебошад. Дар истилоҳи адабиёт дарунмоя ва мазмун иборат аз фикри асли ва мусаллат дар ҳар асаре аст...” [8, с.180]. Аз ин рӯ, метавон ҳулоса кард, ки андешаи суҳанвар як чизи мушаххас, бештар нест, вале ба суратҳои гуногун ироа гардидааст. Ҷунончи, суҳанвар дар яке аз байтҳои нигоштааст:

*То аз китоби ҳастӣ як риштатоб боқист,
Сарғашта сохт моро гирдобӣ зиндагонӣ [3, с.3411-6].*

Дар ғазали дигар бо тақрор аз калимаи “риштатоб” ҳамин маъниро тариқи зайл баён доштааст:

*Аз ҷаҳон то риштатобе дастрас бошад туро,
Ҳар сари хоре дар ин водӣ асос бошад туро [3, с.56].*

Ё худ Мавлоно Соиб дар як байташ перомунӣ фазилати ҳомӯшӣ овардааст:

*Ҳомӯшӣ мояи ҳастист, ки ғаввоси гӯҳар,
Солим аз баҳр барояд ба нафас дуздидан [3, с.3046-6].*

Дар ғазали дигар дар ин мазмун чунин нигоштааст:

*Басталаб бош, ки чун гунҷаи гул меафтад,
Раҳна дар қасри ҳаёти ту зи ҳар хандидан [3, с.3048-6].*

Ё худ дар байте аз хусуси одамони хушкмизочу беандеша ибрази назар карда, шоир чунин гуфтааст:

*Сабуксорон ба шӯр оянд аз ҳар ҳарфи бемағзе,
Ба фарёд оварад андак насиме найистонеро [3, с.221-1].*

Дар ғазали дигар фармуда:

*Ҳарфи саҳле пучмағзонро ба фарёд оварад,
К-аз насиме дар найистон мешавад ғавго баланд [3, с.1264/3].*

Баррасиву таҳлили ғазалиёти Мавлоно Соиб шаҳодат аз он медиҳад, ки тақрори гурӯҳе аз абёти суҳанвар аз ҷиҳати мазмун ва қорбасти алфоз қаробати наздик доранд, вале ҳамоно шоир бо ҳунари ҳоси шоирӣ тавонистааст онҳоро аз ҳамдигар имтиёз бахшад ва тақрорро дилнишин созад.

Тақрори тимсолоти ҷуфт дар девони Соиби Табрэӣ хеле вусъат пайдо кардааст. Ҳангоми баррасии девони Соиби Табрэӣ бо гурӯҳи тимсолоти ҷуфт метавон бархӯрд кард, ки муқарраран дар баёни афқору андешаҳои ишқиву ирфонӣ ва иҷтимоиву ахлоқии суҳанвар хидмат намуда, дар рехтани маъниву мазмунӣ ҳуби шоирона хидмат кардаанд. “Дар қоргоҳи эҷодии Мавлоно Соиби Табрэӣ теъдоди зиёди образҳои дугона, мисли “ғавҳару ришта”, “риштаву сӯзан”, “ғавҳару дарё”, “занҷиру девона”, “тифлу девона”, “дарёву садаф”, “тиру камон”, “нуқтаву паргор”, “ғӯйу ҷавгон”, “оинаву тӯти”, “қатраву садаф”, “селу вайрона”,

“ҳумову устухон”, “гулу булбул”, “шамъу парвона”, “сарву кумрӣ”, “зулфу шона” ва ғайра дар мазмунсозиву маъниофарӣ нақш гузоштаанд” [20, с.89]. Адабиётшиноси эронӣ Муҳаммад Ҳусайни Муҳаммадӣ ба ин гуна тимсолот бо ибораи “чуфтҳои гардон” ишорат намуда, аз ҷумла қайд намудааст, ки “чуфт” ба ин иллат гуфта шуда, ки ин аносир дуто-дуто дар байтҳо дида мешаванд ва “гардон” ҳам ба ин иллат гуфтаем, ки онҳо мураттаб дар ҷоҳои мухталиф такрор мешаванд” [8, с.182]. Афзудан ҷоиз аст, ки ин гуна тимсолоти чуфт, мисли гулу булбул, шамъу парвона, сарву кумрӣ, оинаву тӯтӣ ва ғайраро дар ашъори суҳанварони то Соиб низ метавон бархӯрд кард. Вале дар ашъори Мавлоно Соиб чунин тимсолоти чуфт басомади зиёд дошта, ҷузъи сабки фардии суҳанварро ташкил додаанд. Барои собит намудани андешаҳои болоӣ ба таҳлили чанде аз ин тимсолоти чуфт мепардозем.

“Оина ва тӯтӣ” аз пурмахсултарин тимсолоти ҷуфти ғазалиёти Соиби Табрэзӣ маҳсуб меёбанд. Шоир бо истифода аз ин образҳои маъмули чуфт як даста абёте офаридааст, ки воқеан ҳам аз ҳайси мазмунсозиву маънибандӣ тозаву бикр мебошанд. Чунончи, дар байти зерин суҳанвар фармудааст:

*Агар ту оинаи синаро кунӣ пардоз,
Ҳазор тӯтии ширинзабон шавад пайдо [3, с.167].*

Ин байт баргирифта аз як ғазали иҷтимоии суҳанвар аст ва дар он аз хусуси баландҳиммати суҳан меравад ва қаҳрамони лирикӣ – “ман”-и шоир мегӯяд, ки ҳиммати моро баланд бунёд намудаанд, аз ин рӯ, матлаби мо дар ҷаҳон зуд ба даст меояд ва муроҷиат мешавад ба хонанда, ки агар ӯ ҳам оинаи дилро пок сохта, онро пардоз намояд, албатта, дили инсонҳоро тасхир хоҳад сохт – “пайдо гардидани тӯтии ширинзабон”.

Воқеан, дар замони пеш барои он ки тӯтиро ба суҳан оранд, дар назди вай оина мегузоштанд ва дар қайи оина пинҳон гашта, ба тӯтӣ суҳан мегуфтанд ва тӯтӣ ба ин васила суҳан гуфтан меомӯхт. Ҳамин манзари суҳанвар дар шеъраш чунин ғунҷоиш додааст:

*Дар забонаварии хомаи мо ҳарфе нест,
На чу тӯтӣ суҳан аз оина омӯхтааст [3, с.262].*

Соиби Табрэзӣ дар ин байти ифтихорӣ ишора ба қалами сеҳрбори хеш намуда, таъкид менамояд, ки аз қалами вай мазмуну маъниҳои латиф рӯи саҳфа мерезанд ва ин натиҷаи истеъдоди фитрии вай аст ва масал мезанад ба суҳаномӯзии тӯтӣ. Бояд афзуд, ки лафзи оина дар шеъри Соиби Табрэзӣ ҳамчунин бо номи шох - Искандар ва ҳокистар низ ба сифати тимсолоти чуфт такроран дар мазмунсозиву маъниофаринӣ ба кор рафтааст.

Образҳои “гавҳар”-у “садаф” низ дар девони Соиби Табрэзӣ басомади зиёд дорад. Калимаи “гавҳар” ҳамчунин бо алфози “ришта”, “баҳр” ва “дарё” низ чуфт-чуфт омада, дар мазмунсозиву маъниофаринӣ нақш бозидааст. Масалан, шоир дар ин байти иҷтимоии хеш мегӯяд, ки кори ман ба монанди садаф ҳамвора дар банди гирех намоида, чунки аз шӯҳрии гавҳар гиребонам ҷоқ хоҳад шуд, яъне омад дар қорам маро раҳой хоҳад бахшид. Чунончи суҳанвар гуфтааст:

*Дар гираҳ доим нахоҳад монд қорам чун садаф,
Шӯҳрии гавҳар гиребончок месозад маро [16, с.56].*

Дар байти дигар, ки мазмунӣ ошиқона дорад, образҳои “садаф”-у гавҳар сабабгори тавлиди маънии латиф гардидаанд. Афзудан ҷоиз аст, ки дар айёми баҳор, вақте ки борони найсон меборад, тамоми садафҳои қабри дарёҳо рӯи об мебароянд ва ҳар садафе, ки аз қатраи борони найсон баҳравар мегардад, боз ба қабри дарё меравад ва бо гузашти вақт аз он қатра гавҳар ҳосил мешавад. Қаҳрамони лирикии шоир, ки ошиқи Ёр аст, шиква дорад, ки садафи ӯ, яъне қолбадаш аз ташнагӣ ранҷур гаштааст, лекин умедвор аз абри баҳор – Маъшук аст, ки бо лутфи хеш - оби гуҳар шодобаш гардонад:

*Акнун, ки об шуд садафи ман зи ташнагӣ,
Абри баҳор оби гуҳар медиҳад маро [16, с.131].*

Дар байти дигар низ бо дарназардошти мазмуни болоӣ маънии зеҳнрасе пайрезӣ гардидааст. Қаҳрамони лирикии шоир, ки шахси ошиқ асту дар роҳи расидан ба Ҷонан ашқҳои гарм аз ҷигари сӯхта мерезад, ба василаи гармии ашқҳои хеш ҳатто мурғони обиро самандар (мурғи оташхор) кардааст ва дар мисраи дуюм таъкид гардидааст, ки гарди ман – ошиқ ҳубоберо ба монанди садаф аз гавҳар пур сохт, яъне тасвири ҷолиби ғиряи фаровони қаҳрамони лирикӣ дар ин мисра маҳз тавассути тимсолоти ҷуфти “садафу гавҳар” ба намоиш гузошта шудааст. Чунончи:

*Самандар қард ашқи гарми ман мурғони обиро,
Зи гавҳар чун садаф пур сохт гарди ман ҳубоберо [16, с.164].*

Соиби Табрeзӣ дар роҳи расидан ба Ҳақ – “ҷавҳари гиромӣ” риёзат кашидан ва рехтани ашки фаровонро – “аз гиря дарё сохтан” яке аз васоити муҳим меҳисобад ва дар байти зерин ин андешаро бо корбасти образҳои дугонаи “гавҳару дарё” басо хунарамандона ба қалам овардааст. Чунончи:

*З-он ҷавҳари гиромӣ ҳаргиз хабар наёбӣ,
Аз гиря то насозӣ дарё канори худро [16, с.192].*

Суханвар дар як ғазали иҷтимоии хеш байти ҷолиберо бо иштироки вожагони дугонаи “садафу гавҳар” тарҳандозӣ намудааст, ки барои ифодаи ҳислати ҳамидаи поктинатӣ гуфта шудааст. Дар тасвири ӯ садаф аз поктинатии худ, ки ба василаи оби фаровонро аз ҳалтаи худ гузаронидан ҳосил намудааст, аз ин рӯ, ба гавҳар даст ёфтааст, яъне бо вай ҳамнишин гардидааст. Яъне ба андешаи суханвар ҳар нафаре, ки тинаташ пок аст, метавонад равшанзамиронро ҳамнафаси хеш созад. Чунончи:

*Чун об мавҷ мезанад аз ҷуббаи садаф,
К-аз поктинатӣ ба гуҳар даст ёфтааст [16, с.266].*

Образҳои дугонаи “санг ва шарор” низ аз пуркорбурдтарин тимсолоти ғазалиёти Соиби Табрeзианд. Суханвар дар баёни андешаҳои гуногунтарҳи худ аз ин намоҳи бадеии шеърӣ форсӣ баҳрагирӣ намуда, маонии зехнрас ба ҳам овардааст. Чунончи, дар байти зерин, ки матлаи яке аз ғазалҳои иҷтимоии суханваранд, шоир ғанимат шумурдани умр ва кӯшо будан дар ҷодаи расидан ба мақсадро басо шоирона тарҳандозӣ намудааст:

*То ба кай дар хоби сангин рӯзгорам бугзарад,
Зиндагӣ дар санги хоро чун шарорам бугзарад [16, с.379].*

Афсӯси қаҳрамони лирикии суханвар дар “хоби сангин”- истиораи ғафлат, гузаронидани умр аст ва мисраи дуюм бадеияти байтро таъмин сохтааст, ки ба василаи тамсил задан ба шароре, ки дар натиҷаи ба ҳам расидани санги хоро пайдо шуда, зуд нопадид мешавад, пайрезӣ гардидааст. Умри инсон низ шабеҳи ҳамон умри шарор зудгузар аст ва онро самаранок бояд истифода кард.

Афзудан ҷои аз аст, ки дар девони Соиби Табрeзӣ илова ба калимаву ибораҳои шеърӣ, мисраву абёт ва тимсолоти ҷуфт кофияву радифҳо низ бисёр мукарраран мавриди истифода қарор ёфтаанд. “Такрори кавофӣ ва радифҳо дар девони Соиб бисёр бархӯрд мешаванд, ки ҳатто дар ин маврид Соибро метавон пешоҳангтарин шоири адабиёти форсӣ баршумурд” [13,с.126]. Баррасиву таҳлили такрори кофияву радиф дар девони Соиби Табрeзӣ баҳси ҷудогоноро тақозо дорад.

Ҳамин тавр, метавон натиҷа гирифт, ки Соиби Табрeзӣ суханварест, ки қудрату тавони волои суханофариниву мазмунсозӣ дорад. Аз назораи ҳар як ашёву ҳодисот ва манзараҳои дунёи имкон ин қадар бардоштҳои хос ҳосил менамояд, ки заминаи тавлиди мазомини тоза дар шеър мегарданд, ки акли афроди одӣ дар тасаввураш очиз мемонанд. Такрори калимаву ибора, таркибу ифодаҳои зиёд ва ҳатто мисраву абёти ҷудогона дар ғазалиёти Соиби Табрeзӣ ашъори суханварро аз ҷиҳати мазмуну маънӣ пурбору рангин намуда, ба яке аз шохисаҳои шеъри шоир табдил ёфтаанд.

АДАБИЁТ:

1. Даштӣ, Алӣ. Нигоҳе ба Соиб/Алии Даштӣ. Чопи севум. – Техрон: Интишороти Асотир, 1364.
2. Девони Соиби Табрeзӣ. Бо эҳтимоми Ҷаҳонгири Мансур. Иборат аз ду ҷилд. - Техрон: Муассисаи интишороти Нигоҳ, 1384.-1896 с.
3. Девони Соиб. Иборат аз шаш ҷилд. Ба кӯшиши Муҳаммад Қаҳрамон. – Техрон: Интишороти илмиву фарҳангӣ, 1391. - 3677 с.
4. Занҷонӣ, Барот. Соиби нақшофарин / Барот Занҷонӣ // Соиб дар густураи таҳқиқоти адабӣ. Ба кӯшиш ва таълифи Муҳаммад Расули Дарёғашт. - Чопи аввал. - Техрон: Қатра, 1371. - С. 85-95.
5. Зехнӣ, Тӯракул. Санъати сухан / Тӯракул Зехнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1979. - 279 с.
6. Қайсарӣ, Иброҳим. Қанди мукаррар [Такрори мазмун дар осори Саъдӣ] / Иброҳими Қайсарӣ. Чопи аввал. - Техрон: Равзана, 1377. - 143 с.
7. Маонӣ, Аҳмад Гулчин. Фарҳанги ашъори Соиб / Аҳмад Гулчини Маонӣ. Иборат аз се ҷилд. - Техрон: Муассисаи мутолиот ва таҳқиқот, 1365.- 1652 с.
8. Муҳаммадӣ, Муҳаммад Ҳусайн. Бегона мисли маънӣ (нақду таҳлили шеъри Соиб ва сабки хиндӣ) / Муҳаммад Ҳусайни Муҳаммадӣ. – Техрон: Нашри Митро, 1374. – 286 с.
9. Насриддинов, А. Сеҳри мубин / Абдуманнон Насриддинов. – Хучанд: Хуросон, 1996.- 196 с.

10. Нуруллоева, М. Соиби Табрэзӣ (пажӯҳише дар хунари шоирӣ) / М.Нуруллоева. –Хучанд: Нури маърифат, 2005. -78 с.
11. Пригарина, Н.И. Индийский стиль и ее место в таджикско-персидской литературы / Н.И.Пригарина. -М., 1991. - 212 с.
12. Саъдиев, С. Адабиёти тоҷик дар асри ХУП / Садри Саъдиев. - Душанбе: Дониш, 985. - 284 с.
13. Саидҷаъфаров, О.Соиби Табрэзӣ ва вусъати мазмун дар ғазал / Озод Саидҷаъфаров. – Душанбе: ДДМИТ, 2020. – 250 с.
14. Соиб ва сабки ҳиндӣ дар густураи таҳқиқоти адабӣ. Бо кӯшиш ва эҳтимоми Муҳаммад Расули Дарёғашт.- Техрон,1371.- 456 с.
15. Соиби Табрэзӣ. Куллийёт. Бо муқаддима ва шарҳи ҳоли шоир аз Муҳаммад Аббосӣ. -Техрон: Исфанд,137.- 1834 с.
16. Соиб. Мунтахабот / Соиби Табрэзӣ. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 703 с.
17. Соиби Табрэзӣ. Ғазалиёт. Ҷилди аввал. Таҳияву тадвини матн бо муқаддима ва шарҳи луғоти Мубашшири Акбарзода. – Душанбе: Дониш, 2021. – 353 с.
18. Тоҷибоев, Ш. Сифатҳои шоиронаи «ҷашм» дар ашъори Камоли Хучандӣ /Ш.Тоҷибоев//Армуғони «Ганҷи сухан».Ҷилди 5. - Хучанд: Ношир, 2013.- С.92-104.
19. Ҳотамӣ, Аҳмад. Пажӯҳише дар сабки ҳиндӣ ва давраи бозгашти адабӣ / Аҳмади Ҳотамӣ. - Техрон,1342.- 234 с.
20. Ҷурунова, М. Образҳои ҷуфт дар ғазалиёти Соиби Табрэзӣ / М.Ҷурунова // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар. – ДДБ, 2022. – С.89-93.
21. Ҷурунова, М. «Ашк» дар оинаи ҳаёли Камоли Хучандӣ / М.Ҷурунова // Фаслномаи илмӣ-адабии «Камоли Хучандӣ». - № 1(1) 2015. - с.45-
22. Ҷурунова, М. Намои “сарв” дар бӯстони сухани Шайх Камоли Хучандӣ / М.Ҷурунова // Фаслномаи илмӣ-адабии «Камоли Хучандӣ». - №2(22), 2020. - с.24-30.
23. Шамисо,Сирус. Сабкшиносии шеър / Сируси Шамисо. - Техрон, 1346. - 420 с.
24. Шамисо, Сирус. Баён ва маонӣ / Сируси Шамисо.- Техрон: Фирдавс, 1378. - 252 с.

REFERENCES:

1. Dashti, Ali. A Look at Sayib/Ali Dashti. Third edition. – Tehran: Asotir Publishing, 1364.
2. The Divan of Sayib Tabrezi. With the approval of Jahangiri Mansur. Consisting of two volumes. - Tehran: Nighe Publishing House, 1384.-1896.
3. The Divan of Sayib. Consisting of six volumes. By the efforts of Muhammad Qahramon. – Tehran: Scientific and Cultural Publications, 1391. - 3677 p.
4. Zanjani, Barot. Sayib the Painter / Barot Zanjani // Sayib in the Scope of Literary Research. By the efforts and compilation of Muhammad Rasuli Daryogasht. - First edition. - Tehran: Qatra, 1371. - P. 85-95.
5. Zehnii, Toraqul. The Art of Speech / Toraqul Zehnii. – Dushanbe: Irfan, 1979. - 279 p.
6. Kaysari, Ibrahim. The Constant Candy [Repetition of Content in the Works of Saadi] / Ibrahimi Kaysari. First Edition. - Tehran: Ravzana, 1377. - 143 p.
7. Maoni, Ahmad Gulchin. The Dictionary of Sayib's Poetry / Ahmad Gulchini Maoni. Consisting of three volumes. - Tehran: The Institution of Reading and Research, 1365. - 1652 p.
8. Muhammadi, Muhammad Husain. Stranger Like Meaning (Criticism and Analysis of Sayib's Poetry and the Indian Style) / Muhammad Husain Muhammadi. – Tehran: Mitro Publishing House, 1374. - 286 p.
9. Nasriddinov, A. Sehri mubin / Abdumannon Nasriddinov. – Khujand: Khuroson, 1996.- 196 p.
10. Nurulloeva, M. Saibi Tabrezi (a study of poetic art) / M. Nurulloeva. – Khujand: Nuri marifat, 2005. -78 p.
11. Prigarina, N.I. Indian style and its place in Tajik-Persian literature/N.I.Prigarina.-M.,1991. - 212 p.
12. Sa'diev, S. Tajik literature in the century of the KhUP / Sadri Sa'diev. - Dushanbe: Donish, 985. - 284 p.
13. Saidja'farov, O. Sa'dja'farov and the expansion of content in ghazals / Ozod Saidja'farov. – Dushanbe: DDMIT, 2020. – 250 p.
14. Sa'ib and the Indian style in the scope of literary research. With the efforts and care of Muhammad Rasuli Daryogasht.- Tehran, 1371.- 456 p.
15. Sa'ib Tabrezi. Collection. With an introduction and biography of the poet by Muhammad Abbasi. -Tehran: Isfand, 137.- 1834 p.
16. Sa'ib. Selected works / Sa'ib Tabrezi. – Dushanbe: Irfan, 1980. – 703 p.

17. Sa'ib Tabrezi. Ghazals. Volume one. Preparation and editing of the text with an introduction and commentary by Mubashshir Akbarzod. – Dushanbe: Donish, 2021. – 353 p.
18. Tojiboev, Sh. Poetic qualities of the "eye" in the poems of Kamoli Khujandi / Sh. Tojiboev / / Armughani "Ganji sukhan". Volume 5. - Khujand: Publisher, 2013. - P. 92-104.
19. Hotami, Ahmad. A study in the Indian style and the period of literary return / Ahmadi Hotami. - Tehran, 1342. - 234 p.
20. Urunova, M. Images of a couple in the ghazals of Soibi Tabrezi / M. Urunova // Message of the Bactrian State University. - DDB, 2022. - P. 89-93.
21. Urunova, M. "Tears" in the mirror of Kamoli Khujandi's imagination / M. Urunova // Scientific and literary journal "Kamoli Khujandi". - No. 1(1) 2015. - p.45-
22. Urunova, M. The appearance of the "cypress" in the garden of Sheikh Kamoli Khujandi's words / M.Urunova // Scientific and literary journal "Kamoli Khujandi". - No.2(22), 2020. - p.24-30.
23. Shamiso, Sirus. Stylistics of poetry / Sirusi Shamiso. - Tehran, 1346. - 420 p.
24. Shamiso, Sirus. Bayon and meaning / Sirusi Shamiso. - Tehran: Firdavs, 1378. - 252 p.